

і тактики¹. Крім цього, як правильно вказує В. Г. Лукашевич, подальше вдосконалення методології криміналістики необхідно пов'язувати з розширенням бази її окремо наукової методології через використання так званих «міжнаукових інтеграторів» і формування на їх основі окремих інтегративних криміналістичних теорій, у межах яких і мають розроблятися дієві практичні рекомендації².

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (протокол № 7 від 9 вересня 2009 р.).

Рецензент — доктор юридичних наук, професор В. Ю. Шепітько.

¹ Див.: Коновалова В. Е. Новые тенденции развития криминалистики // Теория та практика судової експертизи і криміналістики: Зб. наук.-практ. матеріалів / Редкол.: М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. — Х.: Право, 2006. — Вип. 6. — С. 11–16.

² Лукашевич В. Г. До поняття криміналістичної методології // Актуальні проблеми криміналістики: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 верес. 2003 р. — Х.: Гриф, 2003. — С. 31.

УДК 343.98

С. В. Веліканов, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України, м. Харків

РОДОВІ, ВИДОВІ, ПІДВИДОВІ, КОМПЛЕКСНІ ТА МОДИФІКУЮЧІ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Розв'язання теоретичного завдання з визначення засад та підстав категоризації методик на родові, видові, підвидові та комплексні відбувається з урахуванням загальних положень криміналістичної систематики та методики розслідування злочинів, що дозволяє вивчати ознаки компонентів існуючих методик розслідування та конструювати нові моделі методик різного ступеня загальності для їх використання у перспективних побудовах. З практичної точки зору вірна категоризація методик дозволяє слідчому швидко зорієнтуватися та віднайти у системі потрібну методику або при необхідності скомбінувати відомості з декількох існуючих методик до потрібної програми розслідування. Тому правильно категоризована криміналістична методика відбиває у своїй назві власне цільове призначення, а змістовне наповнення методики є розгорнутою відповіддю на найбільш нагальне запитання слідчого — «якою методикою необхідно скористатися для розслідування певного злочину?».

Криміналістика пропонує слідчим два пошукових алгоритми у системі методик для знаходження відповіді на це запитання: 1) рух від загального до окремого за драбиною «рід — вид — підвид» та 2) засоби об'єднання обраних методик при необхідності їх комплексного застосування. Такий підхід дозволяє охопити всі можливі потреби слідчих у наукових рекомендаціях, що виникають як при розслідуванні злочинів, кваліфікованих за однією статтею Кримінального кодексу України, так і при розкритті складних злочинних технологій, що можуть об'єднувати декілька злочинів у ідеальних та реальних сукупностях.

Перший алгоритм базується на перевірній часом та прозорій класифікаційній ідеї, що передбачає утворення ієрархічної деревовидної побудови категорій та виокремлення критеріїв віднесення об'єктів (у дано-

му випадку методик) до тієї чи іншої категорії. Зокрема, для такої побудови характерні наступні риси:

- категорії методик розділяються за родами, видами та підвидами;
- при пересуванні від родових до підвидових методик зростає деталізація рекомендацій та збільшується регулятивна функція відповідних методик;
- методики всіх рівнів мають у цілому передбачувану базову структуру;
- методики вищих рівнів містять компоненти, що можуть бути використані методиками нижчих рівнів.

Коренем впорядкування системи криміналістичних методик є абстрагована від різновидів злочинних діянь *базова методика розслідування злочинів*, що являє собою концептуальну модель із апробованою структурою та рекомендаціями до змістовного наповнення елементів практичних рекомендацій, розташованих на нижчих рівнях. За пропозицією В. А. Журавля, така методика має бути загально визнаною, несуперечливою, універсальною та розглядатись дослідниками як орієнтир для формування окремих криміналістичних методик різних рівнів¹.

Перехід від базової методики до категорій *родових, видових та підвидових* методик потребує розгляду питання про критерій категоріальної відносимості. З функціональної точки зору такий критерій є своєрідним компасом, що дозволяє слідчому зорієнтуватися в системі криміналістичних методик. Природа розгляданого критерію оцінюється криміналістами по-різному. Так, Р. С. Белкін віддавав пріоритет кримінально-правовій кваліфікації злочинів у побудові системи видів окремих методик розслідування злочинів². З думкою про запозичення положень кримінального права як підстав класифікації окремих криміналістичних методик погоджується й О. Ю. Головін³.

¹ Журавель В. А. Проблема формування базової методики розслідування злочинів // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2008. – № 1 (52). – С. 233.

² Белкин Р. С. Курс криминалистики: В 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – М.: Юристъ, 1997. – С. 325.

³ Головин А. Ю. Криминалистическая систематика: Монография. – М.: ЗАО «ЛексЭст», 2002. – С. 136.

З альтернативної позиції пріоритет у створенні системи методик віддається криміналістичним ознакам, що проявляються у криміналістичній класифікації злочинів та при встановленні криміналістичного виду злочину. Наприклад, А. В. Дулов вважає, що основою для побудови системи методик є криміналістична класифікація злочинів¹. О. Я. Баєв пропонує створити Криміналістичний кодекс та з цього приводу пише: «Стосовно методики необхідно вести мову не просто про розслідування окремих видів злочинів, а про розслідування визначених криміналістикою видів злочинів»². Найбільш радикальною в цьому аспекті є позиція О. А. Крестовнікова, який заперечує можливість створення системи криміналістичних методик на основі кримінально-правових класифікацій через одномірність та іншу спрямованість останніх та багатофакторність криміналістичної моделі злочинної діяльності³.

У зв'язку із вищевикладеним актуальною є думка В. Ю. Шепітька, який зазначає, що для «методики розслідування окремих видів злочинів важливе значення має розумне поєднання критеріїв кримінально-правового та криміналістичного характеру»⁴. Дійсно, слідчих турбують не абстрактні та суто наукові криміналістичні положення, а наявність практичного характеру методичних настанов, що враховують як криміналістичні особливості злочину, так і його кваліфікацію за конкретною статтею Особливої частини КК. Тому поза науковою дискусією питання впорядкування часто розв'язується суто прагматично — категоріальна приналежність методики визначається у її назві, що кореспондує із найменуванням розділу або статті Особливої частини КК, уточненому в необхідних випадках криміналістичною ознакою.

Об'єднане використання кримінально-правових та криміналістичних критеріїв для категоризації методик всіх рівнів уточнює цільове призначення методик та надає їх системі необхідну потуж-

¹ Дулов А. В. Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами. – Минск: Университетское, 1985. – С. 37.

² Баев О. Я. Основы криминалистики: Курс лекций. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Эксмо, 2009. – С. 203.

³ Криминалистика: информационные технологии доказывания: Учеб. для вузов / Под ред. В. Я. Колдина. – М.: Зерцало-М, 2007. – С. 665.

⁴ Шепітько В. Ю. Криминалистика: Курс лекцій. – Харьков: Одиссей, 2003. – С. 253.

ність та витривалість за рахунок застосування зовнішньої класифікаційної побудови. Дотримання зв'язку між кримінально-правовою системою злочинів та системою криміналістичних методик уніфікує назви категорій останньої, що дозволяє слідчим швидше знайти необхідну методику, а також усуває із системи методик «фантомні» утворення, наприклад «методику розслідування комп'ютерних злочинів».

На родовій сходинці першого пошукового алгоритму слідчий може обрати криміналістичну методику із найвищим для практичних рекомендацій ступенем загальності. Родовий критерій категоріальної відносимості методики може бути пов'язаний із найменуванням відповідного розділу Особливої частини КК, а сама родова методика відповідно може бути використана при розслідуванні злочинів, згрупованих у цьому розділі КК (злочини у сфері службової діяльності, військові злочини та ін.). Родові методики часто використовують й криміналістичні критерії (екологічні злочини та ін.), що об'єднують злочини із спільними родовими криміналістичними ознаками. Спільне або окреме використання вищезначених критеріїв у родових методиках має призводити до перерахування вичерпного кола злочинів, щодо яких вона може бути застосована.

Призначення родової методики для розслідування хоча й обмеженого, однак все одно доволі широкого кола злочинів неминуче накладає відбиток загальності на практичні рекомендації, роблячи їх універсальними при розслідуванні злочинів одного роду. Широке коло цільових злочинів нівелює видові й підвидові особливості злочинів та визначає узагальнену структуру та зміст родової методики, а також сприяє формуванню наукового, дидактичного та практичного потенціалу, що реалізується у підлеглих видових та підвидових методиках. Узагальнений, монолітний зміст є важливою відмінною рисою родових методик від «об'єднаних» методик, що будуть розглянуті нижче.

Узагальнені ознаки криміналістичних рекомендацій такого рівня даються взнаки на зміст внутрішньої структури їх компонентів. Так, узагальнений зміст мають обставини, що підлягають з'ясуванню. Структура криміналістичної характеристики злочинів видозмінюється відповідно до родової особливості злочину, а база знань, що

міститься в ній, слугує підґрунтям для формулювання версій, що пояснюють характер події в цілому. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування також мають загальний вигляд та пропонуються початкові слідчі дії. Такі рекомендації стосуються не конкретного виду злочину, а простежують спільні, родові прояви та закономірності вчинення злочинів певного роду, а також методів їх розкриття, розслідування та попередження. У цьому аспекті родові методики відіграють роль загальних положень для підпорядкованих видових та підвидових методик.

Родові методики виконують функцію акумулятора криміналістичних знань на початкових стадіях накопичення відомостей про нові злочини, коли криміналістами з об'єктивних причин ще не узагальнено необхідного емпіричного матеріалу, а теоретичне бачення видів та підвидів злочинів ще тільки формується. Але навіть на цьому етапі криміналістичні рекомендації мають забезпечувати слідчому можливість скласти робочу програму розслідування злочину. Як приклад молоді родової методики, що придатна до застосування практичними працівниками, можна навести створену В. А. Журавлем методику «Розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку»¹. Зазначена методика у своєму подальшому розвитку обов'язково диференціюється відповідно до видів злочинів, що містяться у розділі XVI КК України.

Родові криміналістичні методики мають такі ознаки:

- призначені для розслідування конкретизованого кола злочинів, обмеженого або певним розділом КК, або криміналістичною ознакою;
- мають узагальнену структуру та загальний зміст;
- часто формуються на початкових стадіях розвитку криміналістичних методик певного роду.

Наступною сходинкою пошукового алгоритму є перехід до видової методики, що містить значно вужчі за цільовим призначенням практичні рекомендації. На відміну від родового критерію, що ха-

¹ Див.: Керівництво з розслідування злочинів / За ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Одиссей, 2009. – С. 386–407.

рактизує властивість події в цілому, видова категоризація методик розслідування злочинів акцентує увагу на способі злочину, особі злочинця, особі потерпілого, предметі посягання та інших особливостях, що безпосередньо кореспондують статтям Особливої частини КК. Таке широке коло підстав видової категоризації призводить до утворення різноманітних видових методик, що внутрішньо групуються в залежності від зв'язку з кримінально-правовим складом злочину та наявності підвидових методик.

Розглядаючи зв'язок видової криміналістичної методики із складом злочину слід зазначити, що найбільш поширеними є видові методики, призначені для розслідування одного кримінально-правового виду злочину (методики розслідування вбивств, крадіжок, хабарництва, контрабанди та ін.). Менш розповсюджені видові методики, що застосовуються при розслідуванні в цілому подібних з криміналістичної точки зору злочинів, наприклад методика розслідування грабежів та розбоїв, методика розслідування тілесних ушкоджень та деякі інші.

Видові методики мають різні тенденції до подальшої диференціації, створення підвидових методик, і на підставі цього їх можна розділити на дві групи: 1) такі, що мають підвидові методики (методика розслідування вбивств; методика розслідування привласнень, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; методика розслідування крадіжок та ін.), та 2) такі, в яких підвидові методики відсутні (методика розслідування хабарництва, шахрайства та ін.).

Видова методика першого типу охоплює об'єднані спільною видовою ознакою підлеглі підвидові методики та відіграє для них роль певних загальних положень. У методиках цього типу, з одного боку, розкривається та конкретизується спільний видовий зміст та структура, а з іншого — вони використовуються для формування настанов із узагальненим змістом, що допомагають слідчим зорієнтуватись у підвидовій специфіці злочинів. Розглянемо це положення докладніше.

Видова ознака є передумовою формування спільних компонентів у підпорядкованих підвидових методиках. Виявлення та наступний деталізований опис таких компонентів на видовому рівні сприяє

виключенню повторів та слугує науковій економії при створенні практичних рекомендацій. Видова методика цього типу може містити змістовно конкретизовані компоненти, що використовуються у всіх підпорядкованих підвидових методиках або тільки у частині з них. Такі компоненти, уточнені щодо конкретного злочину, можуть безпосередньо використовуватись практичними працівниками. Наприклад, рекомендації щодо фотозйомки трупа можуть бути використані при огляді місця події при розслідуванні будь-якого підвиду вбивства, крім розслідування вбивств за відсутності трупа.

Суттєві підвидові особливості підпорядкованих методик впливають на формування структурних орієнтирів та узагальненого змісту компонентів видової методики першого типу. Так, наприклад, В. О. Коновалова у видовій криміналістичній характеристиці вбивств цілком обґрунтовано викладає лише перелік способів позбавлення життя при вчиненні вбивств, підкреслюючи незначну роль деталізації в даному випадку¹. При цьому В. О. Коновалова ретельно аналізує загальну структуру способу вбивства, надаючи підготовці, вчиненню та прихованню вбивства статус окремих елементів криміналістичної характеристики цього виду злочину.

Безпосередня реалізація видової методики цього типу як загальної частини підпорядкованих підвидових методик вимагає кропіткого й тривалого виокремлення та концентрування загальних та окремих криміналістичних рис як злочину, так і його розслідування на видовому рівні, тому методики цього типу переважно мають часткову будову та у повному вигляді фактично не зустрічаються². Часто компонентам методики, які мають суттєві підвидові особливості, притаманний бланкетний характер, що відсилає до безпосереднього опису, наявного у підвидовій методиці. Разом із цим викладені окремо, без підвидів, методичні рекомендації, що мають найменування «методика розслідування крадіжок», «методика розслідування вбивств», «методика розслідування привласнень, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим

¹ Коновалова В. О. Вбивство: мистецтво розслідування: Монографія. – Х.: Факт, 2001. – С. 12.

² Прикладом такої методики є розроблені Г. А. Матусовським загальні положення видової методики розслідування привласнень, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

становищем», при найближчому вивченні є або підвидовими методиками (наприклад, методика розслідування вбивства при виявленні трупа, методика розслідування кишенькових крадіжок, методика розслідування привласнень грошових коштів на підприємствах), або об'єднаними методиками.

Видова методика та підпорядковані їй підвидові методики при їх спільному викладенні за рахунок взаємного використання компонентів та формулювання виходів на підвидові практичні рекомендації характеризуються тісними внутрішньовидовими зв'язками, що відбиваються у комбінуванні загальних та конкретних рекомендацій у видових методиках першого типу. Такі внутрішньовидові зв'язки проявляються, зокрема, при: 1) взаємодії між видовою та підвидовими криміналістичними характеристиками злочинів; 2) підвидовому використанні видових рекомендацій з підготовки та проведення слідчих дій (огляду місця події, допиту, призначення судової експертизи та ін.).

До ознак видових методик першого типу слід віднести наступне:

- призначені для боротьби із найбільш тяжкими та поширеними злочинами;
- виконують функцію загальних положень для підвидових методик;
- містять деталізовані компоненти, спільні для підвидових методик;
- при застосуванні мають розглядатись у системі із підвидовими методиками;
- формулюють загальні вимоги до опрацювання підвидових особливостей;
- містять криміналістичні рекомендації із спеціальним та загальним змістом.

Обрання видової методики першого типу при застосуванні пошукового алгоритму передбачає при можливості подальшого уточнення критерію категоріальної приналежності перехід до підвидової методики, яка містить у найбільш концентрованій і докладній формі оптимальну програму та криміналістичні рекомендації з розслідування підвидів злочинів. Однак не всі підвидові ознаки, що

виникають при диференціації криміналістичних особливостей способу, особи злочинця, обстановки вчинення злочину, мотиву та інших компонентів злочину, призводять до формування практичних відмінностей у розслідуванні злочинів. Так, наприклад, не можна погодитись із пропозицією І. І. Когутича¹ щодо розподілу методик розслідування вбивств за такими ознаками способу, як: використання холодної зброї, вогнепальної зброї, скидання з висоти та ін. Такі ознаки способу не мають істотного впливу ані на загальну структуру, ані на функціонування методики, тому їх зміст може бути розкритий у відповідній підвидовій криміналістичній характеристиці злочинів. Акцентування уваги на таких малозначущих ознаках призводить до засмічення системи підвидових методик та відволікає увагу дослідників від справжніх прогалин у методичному забезпеченні практики.

Ураховуючи викладене, серед підстав формування існуючих підвидових методик необхідно зазначити такі: елементи способу злочину (вбивство із розчленуванням); обстановки вчинення злочинів (різновиди методик розслідування привласнень, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем залежно від галузі господарської діяльності); мотив (вбивство на замовлення), комбінації місця та способу вчинення злочину (кишенькова крадіжка, крадіжка зі зломом), комбінації мотиву та способу (серійні, ритуальні вбивства) та ін. Такі підстави, як правило, відбивають криміналістичні особливості злочинів та безпосередньо визначають домінування спеціального змісту в підвидових методиках.

Структура підвидової криміналістичної методики в цілому відповідає структурі загальної методики розслідування злочинів із відповідними родовими, видовими та підвидовими корективами. Наприклад, докладний зміст головних компонентів підвидової криміналістичної характеристики визначає пріоритетні напрями висунення слідчих версій та розвинений характер їх системи. Структурні відмінності спостерігаються у програмах початкового етапу підвидових методик розслідування кишенькових крадіжок та крадіжок із зломом. Різну будову та пріоритет, визначені відмінною

¹ Когутич І. І. Криміналістика: Курс лекцій. – К.: Атіка, 2008. – С. 541.

роллю підготовки до злочину, мають криміналістичні характеристики вбивств на замовлення та вбивств на побутовому ґрунті.

Змістовне наповнення структури підвидової методики суттєво розрізняється в залежності від її створення в межах окремого дослідження (дисертації або спеціалізованої монографії) або від її знаходження в системі видової методики, викладеної в одному літературному джерелі (підручнику або керівництві для слідчих). У першому випадку підвидова методика характеризується найбільш повним переліком компонентів, детальний зміст яких полегшує її практичне застосування. У другому випадку підвидові методики як частини видової системи використовують спільні видові компоненти та містять опис підвидових особливостей відповідно до загальних видових вимог.

До особливостей підвидових методик можна віднести такі:

- зміст та структура підвидової методики мають спеціальний характер;
- підвидові методики структурно та змістовно тісно пов'язані із розташованою вище видовою методикою;
- коло підвидових методик обмежено відмінностями у розслідуванні злочинів.

Видова методика другого типу не має підпорядкованих методичних рекомендацій, та у зв'язку з цим обрання слідчим за критерієм категоріальної приналежності такої методики завершує перший пошуковий алгоритм. Ця видова методика формується у випадках, коли наявні у злочинах певного виду відмінності не призводять до суттєвої диференціації програм з їх розслідування. Зазначені відмінності опрацьовуються системою вихідних слідчих ситуацій, що пропонують варіанти програм для розв'язання завдань, нагальних на певному етапі. Іншим випадком утворення такої методики є розроблення рекомендацій з розслідування нових злочинів, за якими ще не накопичено достатньо відомостей щодо формування криміналістичних підвидів.

Така методика опрацьовує всі елементи структури загальної методики розслідування з необхідними для практичного застосування видовими акцентами та рівнем деталізації компонентів. Наприклад, видова криміналістична характеристика накопичує

систематизовані криміналістичні знання щодо злочину певного виду, що в подальшому використовуються при формулюванні слідчих версій. Така методика має й систему слідчих ситуацій із опрацьованими тактичними завданнями та засобами їх розв'язання. Пропонується найбільш ефективна тактика окремих слідчих дій, а також конкретизуються можливі способи реалізації профілактичних заходів.

Видова криміналістична методика другого типу має такі особливості:

- створюється для розслідування одного виду злочину, що на даний момент не утворює підвидів;
- має цілісну структуру, компоненти якої містять докладні рекомендації.

Характерною рисою першого пошукового алгоритму є уточнення змісту та цільового призначення індивідуальної методики при її обранні слідчим виходячи з встановлення критерію родової, видової та підвидової категоріальної приналежності. Другий пошуковий алгоритм використовується при комплексному застосуванні декількох методик. Можливість створення комплексних методик базується на дослідженні функціональної спільності та підстав об'єднання декількох методик для розслідування злочинів, вчинених у сукупності, але різних за видовою та родовою приналежністю.

Існуючі в літературі визначення комплексних методик у загальних рисах збігаються із словарним тлумаченням терміна «комплексний», що визначається як такий, «що охоплює групу предметів, явищ, дій, властивостей, або такий, що становить комплекс чогонебудь»¹. Тому в цілому можна погодитись із А. Ф. Волобуєвим, який зазначає, що комплексна методика призначена для «розслідування декількох видів злочинів, об'єднаних в межах єдиної технології злочинної діяльності»². Серед інших характеристик таких методик В. А. Журавель вказує на зумовлену комплексом злочинних дій «специфіку висунення й перевірки слідчих версій, здійснення

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – С. 561.

² Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Х., 2002. – С. 8.

планування, тактику провадження окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів та ін.»¹.

Функціональна спільність методик як підстава їх об'єднання є продовженням криміналістичного бачення способу злочину, що може охоплювати декілька діянь, відмінних з кримінально-правової точки зору. Спільний характер способу призводить до формування у двох методиках співпадаючих у цілому або окремих частинах елементів у системі обставин, що підлягають з'ясуванню, подібних слідчих версій, слідчих дій, проведення яких одночасно вирішує завдання, важливі для розслідування пов'язаних злочинів. Виявлення та опрацювання таких компонентів у методиках дозволило би значно зекономити доступні слідчому ресурси.

Хоча термін «комплексна методика» був запропонований І. О. Возгріним у 1983 р.², цей напрям наукових досліджень залишається експериментальним та недостатньо вивченим. Перспективною особливістю методик, призначених для комплексного застосування, мають стати вдосконалені структурні компоненти методик різної категоріальної приналежності, що передбачали б можливість взаємного застосування відомостей у необхідних випадках. Функціональну спільність методик, поєднаних у комплекс, можна продемонструвати на такому прикладі. При розслідуванні діяння, кваліфікованого за ст. 361 КК України «Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку», що призвело до витоку відомостей про номер банківської платіжної картки особи, необхідно висунути та спланувати перевірку версій щодо подальшого використання таких даних. Зокрема, перевірка цих версій може бути проведена при застосуванні методичних рекомендацій з розслідування шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій із використанням електронно-обчислювальної техніки.

До особливостей створення комплексних методик можна віднести такі:

¹ Журавель В. А. Актуальні проблеми криміналістичної методики розслідування злочинів // Проблеми законності. – Х.: Право, 2009. – № 100. – С. 372.

² Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений. – Минск: Выш. шк., 1983. – С. 195.

– досліджуються функціонально спільні методики, призначені для розслідування декількох злочинів різних видів, об'єднаних цілісним способом злочину;

– враховуються видові особливості декількох суттєво відмінних злочинів.

Особливим різновидом методик, що існують у науковій та навчальній літературі, є побудови, адресовані до невизначеного або дуже широкого переліку злочинів. Зокрема, такі методики, як «розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами», «особливості розслідування підпалів та інших злочинів, пов'язаних із виникненням пожеж», «особливості розслідування злочинів у справах за участю іноземців», «особливості розслідування злочинів, вчинених засудженими в установах виконання покарань», «розслідування нерозкритих злочинів минулих років», через відсутність чіткого цільового кола протиправних діянь можуть бути застосовані разом із будь-якою видовою, підвидовою або комплексною методикою. Такі конструкції умовно можна назвати методиками-модифікаторами через їх здатність доповнювати існуючу систему методик найбільш поширеними специфічними компонентами.

Зміст та будова компонентів ретроспективного і перспективного рівнів таких криміналістичних рекомендацій, як правило, відволікається від конкретики злочину та вказує на загальні фактори та обставини, що видозмінюють механізм злочинів та перебіг їх розслідування. Застосування таких методик із видовою, підвидовою або комплексною методикою призводить до взаємної трансформації практичних рекомендацій. Так, з одного боку, внутрішні конструктиви методик-модифікаторів, наприклад криміналістична характеристика злочинів та обставини, що підлягають з'ясуванню, набувають конкретизації при застосуванні методики розслідування певного виду злочинів. З іншого боку, спільне використання звичайних методик та методик-модифікаторів розширює для перших зміст однойменних елементів та допомагає слідчим реалізувати практичні завдання при розслідуванні злочинів.

Характерними рисами методик-модифікаторів є:

– можливість до застосування практично з будь-якою родовою, видовою та підвидовою методикою;

– запровадження типових видозмін структури методики, з якою вона буде застосована, залежно від модифікуючих обставин (виявлення пожежі, вчинення злочину групою осіб та ін.);

– типові модифікації розповсюджених тактичних та організаційних завдань (з проведення профілактичних заходів, опрацювання електронних носіїв інформації, взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та ін.).

Від описаних вище практичних рекомендацій, що знаходяться у класифікаційній системі криміналістичних методик, необхідно відрізнити побудови, які ззовні нагадують методики, однак при більш ретельному аналізі являють собою сурогатні конструкції. Наприклад, серед методик, особливо тих, що викладаються у підручниках з криміналістики, можна виокремити реалізацію, умовно кажучи, *об'єднаних методик*. Такі методики, як правило, мають видову або міжвидову назву, однак не мають важливої риси — синтезованого узагальненого родового або видового змісту рекомендацій, іншими словами, фактично об'єднують зміст декількох видових або підвидових методик. Так, наприклад, М. П. Яблоков у межах глави «Методика розслідування вбивств»¹ виклав відомості щодо особливостей розслідування вбивств при виявленні трупа, його частин та при зникненні особи. М. Г. Шурухнов у межах об'єднаної методики «Розслідування вбивств та навмисного заповідання тяжкої шкоди здоров'ю» скомбінував, крім іншого, підвидові методики розслідування вбивств при виявленні трупа та вбивства на замовлення². В. М. Ісаєнко, розглядаючи «Розслідування насильницьких злочинів»³, охопив на 24 сторінках усі види вбивств, розбої, зґвалтування, нанесення тілесних ушкоджень та ін. Об'єднавши 23 склади злочинів, О. Я. Баєв створив методику «Розслідування злочинів, що вчиняються за посадою та службою»⁴. Як видно, такий підхід

¹ Яблоков Н. П. Криминалистика: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2008. – С. 303–312.

² Шурухнов Н. Г. Криминалистика: Учеб. пособие. – М.: Юристъ, 2002. – С. 514–529.

³ Див.: Криминалистика: информационные технологии доказывания: Учеб. для вузов / Под ред. В. Я. Колдина. – М.: Зерцало-М, 2007. – 752 с.

⁴ Баєв О. Я. Основы криминалистики: Курс лекций. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Эксмо, 2009. – С. 237–247.

поширюється, однак його єдиним виправданням є недостатній обсяг місця для викладення методик у навчальній літературі. Практичне застосування таких методик має складнощі через втрату: 1) необхідного для висунення версій рівня деталізації криміналістичної характеристики злочинів та обставин, що підлягають з'ясуванню; 2) особливостей проведення окремих слідчих дій.

Підсумовуючи, можна виокремити ознаки, що притаманні повноцінній методиці розслідування злочинів:

– зміст практичних рекомендацій може варіюватися від загального до спеціального характеру залежно від рівня побудови методики;

– структура методики може бути акцентована родом, видом та підвидом, однак зберігає передбачувану загальну форму;

– кожна методика має свою категоріальну приналежність, що визначається поєднанням кримінально-правових та криміналістичних ознак злочину.

Рекомендовано до друку на засіданні сектору проблем прокурорської діяльності та досудового слідства ІВПЗ АПРН України (протокол № 9 від 2 вересня 2009 р.).

Рецензент — доктор юридичних наук, професор В. А. Журавель.